

роль носія мовної культури суспільства, визначати вектори аксіокультурного розвитку громадянина зокрема і держави загалом. Виокремлено у змісті професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури тенденції: структурування змісту дисциплін на основі міждисциплінарності; реалізації компетентнісного підходу; структурування змісту професійної підготовки є спрямованість на імплементацію змін у мовно-літературній галузі у базовій середній і профільній школі, що передбачає збагачення змістових модулів, тем у межах основних дисциплін педагогічного, методичного спрямування змістовим контентом щодо особливостей викладання української мови і літератури за новими державними стандартами. Представлено досвід підготовки майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням сучасних змін в освіті.

Ключові слова: учитель української мови і літератури, професійна підготовка, державний стандарт профільної середньої школи, компетентності, Нова українська школа, зміст освіти.

УДК 378.018.43:[001.89:101]

Петро Лузан

Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України
ORCID ID 0000-0002-8853-9275

Олена Тітова

Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України
ORCID ID 0000-0002-6081-1812
DOI 10.24139/2312-5993/2025.01/121-141

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто проблему розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі вивчення дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень». Увагу зосереджено на проблемі теоретичної і практичної підготовки майбутніх докторів філософії до розроблення і реалізації програми та інструментарію для виконання науково-педагогічного дослідження. Використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, включаючи аналіз наукових джерел, педагогічне спостереження, анкетування. Запропонована педагогічна технологія забезпечує системне оволодіння методологією наукового пошуку, дозволяє поетапно сформувати у майбутніх докторів філософії уміння застосовувати теоретичні та емпіричні методи наукового пошуку, аналізувати й інтерпретувати отримані результати, а також набути навички кількісної та якісної обробки отриманих даних, оформлення результатів наукового дослідження, що сприяє підвищенню якості наукових робіт. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування розробленої технології поетапного опанування компетентностями в галузі методології і методики виконання педагогічного дослідження для підвищення рівня підготовки науковців, гарантованого досягнення освітніх цілей з урахуванням індивідуальних особливостей кожного здобувача ступеня доктора філософії. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням педагогічної системи формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії.

Ключові слова: дослідницька компетентність, педагогічне дослідження, методологія, науковий результат, компетентнісний підхід, педагогічна технологія.

Постановка проблеми. Питання підвищення якості дисертаційних робіт, зокрема в галузі педагогіки, завжди були в центрі уваги педагогічної громадськості, державних освітніх органів, а нині, в особливих умовах діяльності закладів освіти і наукових установ, набули особливої актуальності. Це, насамперед, зумовлене суперечностями між цілями і завданнями, поставленими сучасним етапом розвитку країни, і реальною готовністю наукової спільноти, зокрема вчених-педагогів, забезпечити належне їх досягнення, розв'язання. Названі обставини не просто підвищують відповідальність наукових інституцій, наукових команд за результати розв'язання педагогічних проблем, але й наполегливо вимагають постійного зростання дослідницьких здатностей кожного учасника виконання педагогічного дослідження, його умінь і навичок об'єктивно оцінювати якість здобутих наукових результатів.

Відтак, запорукою зростання ефективності педагогічних досліджень маємо назвати належну дослідницьку компетентність ученого – «здатність особистості за допомогою загально та спеціально наукових методів здійснювати наукове дослідження у певній галузі науки, за певною спеціальністю (Тітова та ін., 2023, с. 34). Це повною мірою стосується підготовки докторів філософії (PhD) в умовах аспірантури, які за період навчання мають не тільки опанувати освітній складник програми, а й захистити дисертацію. Такий стан справ потребує продуктивних, творчих підходів до оволодіння аспірантами сучасною науковою методологією, знаннями етапів, принципів, методів, засобів виконання педагогічних досліджень, умінь обробки емпіричних даних, навичок об'єктивного оцінювання якості отриманих результати.

Проблему актуалізує й те, що дисертація є не тільки науковим дослідженням і способом подання його результатів науковій громадськості, а й кваліфікаційною працею, за висновками оцінювання якої присвоюється відповідний науковий ступінь.

Аналіз актуальних досліджень. Варто зазначити про існування нормативних документів, у яких вказується на основні принципи, форми підготовки фахівців до наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності (Верховна Рада України, 2015; Бойчук,

Боярська-Хоменко & Рибалко, 2023); особливості присудження ступеня доктора філософії (*«Доктор філософії - це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді»*) (Верховна Рада України, 2017); вимоги до дисертації осіб, що здобувають ступінь доктора філософії (*«Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації разовою спеціалізованою вченою радою, утвореною закладом вищої освіти чи науковою установою, які мають акредитовану освітню програму третього рівня вищої освіти з відповідної спеціальності (спеціальностей для міждисциплінарних робіт)»*) (Верховна Рада України, 2014). Нормативний аспект виконання педагогічних досліджень відображається в чисельних методичних рекомендаціях, посібниках, положеннях, методичних керівництвах тощо.

У сучасних наукових працях, присвячених методології педагогічного дослідження, ставиться завдання взаємної відповідальності за теоретичну, практичну і текстуальну значущість отриманих наукових результатів як здобувачів наукових ступенів, так і випускових кафедр, наукових керівників, рецензентів, опонентів, голів разових спеціалізованих вчених рад. Зацікавлює дослідження Ю Бойчука, А. Боярської-Хоменко і Л. Рибалко (2023), у якому автори пропонують формувати науково-дослідницьку компетентність здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» засобами як обов'язкових, так і вибіркових дисциплін, використовуючи активні методи навчання, науково-методичні лабораторії, наукові школи учених. У свою чергу, Ж. Черняхова (2021) пропонує дослідницьку компетентність майбутніх докторів філософії формувати з використанням технологій дистанційного навчання, використовуючи для цього можливості як аудиторної, так і поза аудиторної діяльності. Питання нормативних вимог до дисертаційних робіт, методики написання тез, статей, монографій, аспекти науково-дослідницької підготовки аспірантів, докторантів висвітлені у працях таких учених, як С. Артюх, А. Ашерів,

С. Виговська, І. Волощук, С. Гончаренко, Н. Кушнарєнко, Є. Лодатко, П. Лузан, Л. Пономарєнко, В. Сидорєнко, І. Сопівник, Ю. Сурмін, Н. Тверєзовська, М. Фіцула, Є. Хриков, В. Шейко та ін.

За безумовної важливості наявних досліджень, все ж слід відмітити, що проблема цілеспрямованого розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в галузі педагогічних наук є недостатньо вивченою і потребує застосування нових, дієвих підходів до її розв'язання.

Мета дослідження – на основі сучасних ідей, положень, принципів компетентісно орієнтованої освіти обґрунтувати технологію цілеспрямованого розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі вивчення дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень».

Методи дослідження: Для досягнення мети дослідження використано теоретичні методи (аналіз наукових праць, вивчення вимог освітніх нормативно-правових документів – задля з'ясування рівня розробленості проблеми дослідження та визначення напрямів наукового пошуку; порівняння – з метою вивчення наукових підходів щодо розв'язання проблеми; аналіз і синтез – задля з'ясування особливостей компетентісно орієнтованої підготовки докторів філософії, обґрунтування змісту дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень», розроблення технології аналізу педагогічного дослідження на методологічну цілісність; моделювання – для розроблення ієрархічної моделі складності результатів навчання в когнітивній сфері (за таксономією Б. Блума); емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіди, опитування – для визначення напрямів, технологічних етапів опанування здобувачами дослідницькою компетентністю).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні компетентнісний підхід як фактор реформування освіти впевнено стає новою концептуальною основою освітньої політики держави, демонструє суттєві переваги професійної підготовки фахівців у порівнянні із знаннево-орієнтованою стратегією. У численних документах, наукових працях декларується: основними відмінностями має бути практична орієнтація навчання, зорієнтованість на розвиток умінь вирішувати життєві проблеми, формування комплексу вмінь, навичок, особистісного досвіду, що ґрунтується на наукових знаннях. Отже, педагогічна громадськість знає *«що треба робити для реалізації компетентнісного підходу в освіті»*, але при відповіді на питання *«як реально, цілеспрямовано формувати*

професійні, розвивати ключові (базові, основні) компетентності?» науковці поки-що не демонструють єдність думок щодо конкретних методик і технологій компетентнісно орієнтованої підготовки здобувачів освіти. Такий висновок можна зробити і стосовно вкрай важливого складника професійної компетентності майбутнього доктора філософії – дослідницької компетентності.

Щодо сутності означеного феномену, то тут ми підтримуємо та покладаємося на визначення дослідницької компетентності ученими Бойчуком, Боярською-Хоменко і Рибалко (2023), Едвардсом й Осиповою (Edwards & Osipova, 2011), Черняковою (2021), Сисоєвою (2016) та іншими, які потрактовують її у такий спосіб: це інтегрована властивість особистості, що відображає мотивацію фахівця до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, базується на знаннях і уміннях отримувати системи нових знань та розвинутих особистісно-значущих якостях (інноваційне мислення, умотивованість, самостійність, ініціативність, усвідомленість, дослідницька активність, креативність).

Для цілеспрямованого формування (і оцінювання) дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії вартує визначитися зі структурними складниками цієї особистісної властивості. У результаті аналізу, порівняння наукових підходів учених щодо визначення структури досліджуваної компетентності виокремлюємо такі її компоненти: *когнітивний* – представляє комплекс філософських, психологічних, методологічних, педагогічних та ін. знань і умінь, що дозволяє здобувачам самостійно знаходити, відбирати, аналізувати, систематизувати необхідну інформацію, володіти методологічним апаратом науково-педагогічного дослідження; *мотиваційно-ціннісний* – передбачає наявність стійких потреб, мотивів, інтересів до проведення дослідження, прагнень проникати в сутність психолого-педагогічних явищ; складовими компонента є установки на безперервний саморозвиток, продуктивне формування наукового світогляду, розвиток цінностей досягнення істини в процесі наукового пошуку; *діяльнісний* компонент – презентує здатність здобувачів цілеспрямовано застосовувати опановані знання в науковій діяльності, володіння інтелектуально-дослідницькими (уміння аналізувати, зіставляти та порівнювати соціально-педагогічні явища і факти, усвідомлювати протиріччя і формулювати проблему, мету та завдання дослідження, визначати методологічні підходи і на їх основі дотримуватися вимог до

проведення наукового пошуку); інформаційно-рецептивні (уміння збирати й обробляти дані, класифікувати явища, систематизувати факти, використовувати Інтернет-ресурси, грамотно інтерпретувати отримані відомості-результати тощо); продуктивні (уміння здійснювати бібліографічний пошук, підготувати і провести педагогічний експеримент; виступити з доповіддю на конференції, семінарі; написати наукову статтю; *особистісно-рефлексивний* – враховує загальні вимоги до особистості вченого, поєднує комплекс таких характеристик, як емоційно-вольові якості (організованість, наполегливість, висока вимогливість до себе, впевненість, емоційна стабільність тощо), організаторські якості (здатність працювати в команді, управляти науковим колективом, стимулювати наукову активність колег, уміння розподіляти завдання, планувати наукову роботу та ін.); комунікативні якості (уміння продуктивно вести діалог, відстоювати свої погляди; уважно слухати співрозмовників (опонентів) та враховувати їх думку; створювати позитивну психологічну атмосферу в колективі тощо); моральні якості (чесність, порядність, тактовність, делікатність, дотримання правил академічної доброчесності тощо); творчі якості (спостережливість, ініціативність, допитливість, дослідницька активність, почуття нового, креативність, уміння мислити-діяти нестандартно та ін.); рефлексивні якості (самоаналіз та самоконтроль своєї діяльності та її результатів, усвідомлення та оцінювання ступеню реалізації запланованих цілей, здатність мислити припущеннями, гіпотезами, версіями).

Визначення теоретичних засад розвитку досліджуваної інтегративної властивості особистості (сутність та структура феномену, принципи, методологічні підходи, етапи, фактори, умови формування) надало змогу схарактеризувати методику цілеспрямованого розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії на прикладі навчальної дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень».

Зауважимо, що згідно освітньої програми підготовки докторів філософії в Інституті професійної освіти НАПН України за результатами опанування вказаної дисципліни здобувачі мають демонструвати такі компетентності:

- здатність ініціювати, спроектувати та виконати наукове дослідження, яке призводить до нових знань;
- здатність через оригінальне дослідження виявити нове знання, унікальні дані, нові інтерпретації, інноваційні методи,

обґрунтовані рішення у новому контексті в галузі вивчення або в передовій професійній практиці;

- здатність виконувати незалежні, оригінальні й, зрештою, придатні для опублікування дослідження в різних галузях освіти;
- здатність виконувати незалежні, оригінальні й, зрештою, придатні для опублікування дослідження в різних галузях освіти.

Не важко помітити, що у своєму синтезі заплановані для опанування здатності складають основу дослідницької компетентності майбутнього доктора філософії, що і визначає завдання дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень»: сформувати в аспірантів поняття про процес наукового пізнання, про методологію (фундаментальну, загальнонаукову, конкретнонаукову), методологічні підходи, принципи наукового пошуку, етапи педагогічного дослідження; допомогти майбутнім докторам філософії в оволодінні основними теоретичними, методологічними знаннями та практичними вміннями і навичками організації, проведення науково-педагогічного дослідження; ознайомити здобувачів із комплексом методів педагогічного дослідження, методикою обробки результатів науково-педагогічного пошуку; сформувати уміння узагальнювати результати наукового пошуку; розвинути науковий світогляд майбутніх докторів філософії.

Методологічна основа запропонованої методики розвитку дослідницької компетентності здобувачів ґрунтується на єдності положень системного, синергетичного, аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, інформаційного, технологічного, особистісно-орієнтованого наукових підходів. Усвідомлюючи, що кожний науковий підхід як сукупність способів, прийомів, принципів розгляду певного явища чи об'єкта має зайняти чільне місце у їх комбінації, зауважимо на їх певній ієрархічності. На основі виділення змістових домінант вибору стратегії і тактики досягнення поставлених завдань констатовано, що компетентнісний, діяльнісний і технологічний підходи мають бути опертям методики розвитку дослідницьких здатностей здобувачів. Висвітлимо нашу позицію більш детально.

Нагадаємо, що положення компетентнісного підходу вимагають перебудови узвичаєної системи освітнього процесу, удосконалення змісту, методів, засобів, форм навчання, діагностичних процедур оцінювання компетентнісних досягнень здобувачів освіти. І, насамперед, компетентнісна концепція декларує *чітке визначення*

очікуваних результатів навчання: результати навчання мають бути конкретними, такими, які можна перевірити, досягнути; вони повинні відповідати освітнім цілям і завданням; освітні результати мають зіставлятися з оптимальним терміном часу для їх опанування тими, хто навчається, зокрема аспірантами.

Послуговуючись рекомендаціями представників проєкту Тьюнінг, пропонована методика опанування курсом була спрямована на результати навчання, задекларовані у відомій таксономії Б. Блума. Нагадаємо, що учений поділив цілі-результати навчання на три групи: цілі когнітивної (пізнавальної) групи, цілі афективної (емоційної) групи (виражаються через сприймання, інтереси, нахили, здібності) та психомоторні цілі (навички письма, мовні, трудові навички, фізичні). Зокрема, когнітивна сфера містить шість послідовних рівнів складності результатів навчання (Лузан та ін., 2022):

1. Знання (*Knowledge*). Здатність запам'ятати або відтворити факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи тощо) без необхідності їх розуміння. Основними дієсловами, які пропонуються для формулювання освітніх результатів та свідчать про засвоєння студентом цього когнітивного рівня, визначено такі: назвати, зібрати, визначити, описати, знайти, перевірити, продублювати, скласти список, повторити, відтворити, показати, сказати тощо (*назвіть теоретичні і емпіричні методи дослідження*).

2. Розуміння (*Comprehension*). Здатність розуміти та інтерпретувати вивчене. Це означає уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворити словесний матеріал на, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань. При формулюванні результатів навчання, що стосуються розуміння навчального матеріалу, рекомендовано використовувати такі дієслова: класифікувати, асоціювати з, змінити, прояснити, перетворити, побудувати, описати, обговорити, виділити, оцінити, пояснити, виразити, розширити, ідентифікувати, ілюструвати, інтерпретувати, зробити висновок, пояснити різницю між, розпізнати, передбачити, доповісти, вибрати, переглянути, перекласти, знайти рішення тощо (*поясніть, як проводиться послідовний формувальний експеримент, чим він відрізняється від паралельного формувального експерименту*).

3. Застосування (*Application*). Здатність використати вивчений матеріал у нових ситуаціях, наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач. При формулюванні результатів

навчання на рівні застосування знань рекомендується використовувати такі слова: застосувати, змінити, обчислити, оцінити, вибрати, продемонструвати, розробити, виявити, завершити, знайти, ілюструвати, модифікувати, організувати, передбачити, підготувати, віднести до, планувати, вибрати, показати, перетворити, використати, окреслити та інші (**розрахуйте** об'єм репрезентативної вибірки за формулою для популяції 5000 осіб).

4. Аналіз (*Analysis*). Здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їхні взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних. 30 Основними дієсловами які використовуються для формулювання результатів навчання щодо здатності здобувачів до аналізу знань є: упорядкувати, аналізувати, розділити на складові, обчислити, розділити на категорії, порівняти, класифікувати, поєднати, протиставити, критикувати, дискутувати, визначити, зробити висновок, вивести, виділити, розділити, оцінити, випробувати, експериментувати, ілюструвати, дослідити, співвіднести, тестувати тощо (**проаналізувати** фактори зниження об'єктивності, надійності контролю навчальних досягнень здобувачів вищої освіти).

5. Синтез (*Synthesis*). Здатність поєднати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю. При формулюванні результатів навчання, що стосуються синтезу, використовуються такі дієслова: аргументувати, упорядкувати, поєднати, класифікувати, зібрати, скомпільовати, спроектувати, розробити, пояснити, встановити, формулювати, узагальнити, інтегрувати, модифікувати, організовувати, планувати, запропонувати, реконструювати, установити зв'язок із, підсумувати тощо (**зробити висновок** про результати послідовного формульованого експерименту, якщо розподіли респондентів досліджуваних груп за певними характеристиками на початку і в кінці експерименту суттєво відрізняються, ($\chi^2_{\text{емп}} < \chi^2_{\text{кр}}$)).

6. Оцінювання (*Evaluation*). Здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі. До основних дієслів, що характеризують здатність особи до оцінювання знань, віднесено такі: оцінити, встановити, аргументувати, вибрати, поєднати, порівняти, зробити висновок, зіставити, критикувати, захищати, пояснити, рейтингувати, розбудити, виміряти, передбачити, рекомендувати, співвіднести до, узагальнити, ухвалити тощо (*послугуючись індикаторами табл.1, оцінити* методологічну цілісність дисертації Тітовенка О.).

Рис. 1. Ієрархічна модель рівнів складності результатів навчання в когнітивній сфері (за таксономією Б. Блума)

Отже, компетентнісний підхід дозволяє визначити «ієрархію» освітніх результатів від запам'ятання, сформованості знань до їх застосування в реальній практиці і далі до умінь перевіряти факти, дані, явища та критикувати певні теоретичні положення, критерії, концепції (а в оновленій таксономії Л. Андерсона, Д. Кратвол (Anderson & Krathwohl, 2001) – генерування, створення). Як це видно з моделі (рис.1), щоб досягнути, наприклад, результатів третього рівня (сформувані умінь застосовувати знання на практиці) слід, насамперед, опанувати попередні рівні – не тільки запам'ятати інформацію, а й пояснити певні явища, принципи, процеси, факти тощо.

Іншими словами, пропонована модель унаочнює позицію: знання первинні, а творчість вторинна (за В. Шаталовим).

Крім того, згадана модель оптимізує вибір та застосування методів навчання. Мова про те, що для опанування аспірантами знаннями, уміньми і навичками їх інтерпретування та пояснення доцільно застосовувати пояснювально-ілюстративні методи; далі для формування умінь застосовувати знання на практиці доцільно застосовувати репродуктивне навчання; і вже потім проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький методи мають вивести здобувача на творчі рівні володіння навчальним матеріалом.

З компетентнісним (практикоорієнтованим) підходом до розвитку дослідницької компетентності здобувачів тісно поєднаний діяльнісний підхід, суть якого зводиться до такого положення: залучення майбутніх докторів філософії до поетапного виконання навчальних завдань, при якому репродуктивні, виконавчі дії послідовно замінюються продуктивними, творчими забезпечує дієві зрушення у рівнях опанування аспірантами дослідницькою діяльністю (Кошук, 2018). Справедливо, на нашу думку, І. Зязюн (2011)

стверджував, що діяльнісний підхід перебудовує процесуально-технологічну аспект освітнього процесу так, щоб його суб'єкти оволоділи діяльністю в її цілісному уявленні.

Як і розглянуті наукові підходи, технологічність є вкрай важливою характеристикою досліджуваного процесу – вона передбачає детальну регламентацію опанування аспірантами дослідницькою діяльністю. Як справедливо вказує І. Олійник (2022, с. 64), пріоритет технологічного підходу в процесі формування дослідницької компетентності полягає в «забезпеченні формалізації, алгоритмічності, системності, коректування, відтворення, переносу в нові умови тощо». Зауважимо: технологічність реалізується засобами педагогічної технології. Дефініцію цього поняття уточнюємо у такий спосіб: педагогічна технологія – це цілеспрямована організація педагогічного процесу, яка відображає науково обґрунтований проєкт логічно структурованої системи педагогічної взаємодії для гарантованого досягнення запланованих результатів навчання, виховання та розвитку особистості (Лузан, 2016).

Орієнтуючись на видові ознаки даного визначення, до особливостей педагогічної технології варто віднести такі характеристики: постановка цілей і їх «максимально можливе уточнення» (Прокопенко & Євдокимов, 1995, с. 11); поетапність організації освітнього процесу – цілепокладання, проєктування, планування, здійснення, діагностика, корекція, контроль та аналіз процесу оволодіння тими, хто навчається, знаннями, уміннями, навичками, досвідом способів діяльності та ін.; жорстка послідовність етапів навчання (перейти до наступного етапу можна лише після засвоєння матеріалу на попередньому етапі); формулювання цілей через результати навчання; конкретно виписані чіткі процедурні характеристики, застосування яких гарантує досягнення освітніх результатів (проєкт технології); заключна об'єктивна оцінка результатів навчання валідними діагностичними методами. Узагальнена схема технології розвитку дослідницької компетентності аспірантів у процесі вивчення курсу «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень» подана на рис. 2.

Як це видно зі схеми, розроблена педагогічна технологія складається з трьох етапів, кожен з яких включає по три кроки. Продемонструємо це на прикладі опанування аспірантами темою «Науковий апарат педагогічних досліджень». Згідно з навчальною програмою, аспіранти мають опрацювати такі питання: *«Проблема,*

Рис. 2. Схема технології розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі вивчення курсу «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень»

тема педагогічного дослідження. Обґрунтування актуальності дослідження. Об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження. Формулювання гіпотези дослідження. Вимоги до результатів педагогічного дослідження (достовірність, новизна, практична значущість, опублікованість). Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження. Технологія аналізу педагогічного дослідження на методологічну цілісність». Не важко помітити, що матеріал достатньо складний, викликає певні труднощі у формуванні умінь аспірантів конструювати апарат власного дослідження чи оцінювати інші наукові роботи на методологічну цілісність (Гончаренко, 2010).

Для пониження ступеня труднощі навчального матеріалу розроблено таблицю 1, у якій запропоновано індикатори-показники методологічно грамотного формулювання теми, мети, постановки завдань, доведення актуальності теми тощо. Ці рекомендації аспіранти використовують як для опанування навчальним матеріалом, так і при написанні власної дисертаційної роботи.

Таблиця 1

Послідовність аналізу дисертаційної роботи на методологічну цілісність (на прикладі спеціальності 015 Професійна освіта)

№ за/п	Об'єкт аналізу	Індикатори
1	2	3
1	Тема дисертації	- у темі відображено проблему, предмет дослідження; - можливість виконання теми автором (освіта, досвід, місце роботи-навчання тощо); - факти затвердження, координації теми (документи)
2	Обґрунтування актуальності теми	- вказано на соціальне замовлення, яке відображає найгостріші соціально значущі проблеми; - доведено, що науковий розв'язок теми заповнить конкретні прогалини в науці; - показано, що науковий розв'язок теми відповідає насущним потребам практики; - сформульовано суперечності, які змістовно пов'язані з темою, метою, завданнями та гіпотезою дослідження
3	Мета дослідження	- задекларована як запланований результат, програма дій щодо розв'язання проблеми (актуального наукового завдання); - лаконічно сформульована з урахуванням суперечностей, гіпотези, об'єкта і предмета дослідження;

		- відображає загальний задум дослідження, шлях, спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань, їх експериментальну апробацію
4	Завдання дослідження	- формулюються у вигляді переліку дій (встановити, обґрунтувати, розробити...), орієнтовані на результат; - кожне із завдань логічно впливає із попереднього, а вилучення бодай одного призводить до незавершеності дослідження; - розкривають суть теми, конкретизують мету, знаходять своє тлумачення у висновках; - ланцюжок завдань («дерево цілей») визначає логіку наукового пошуку, є передумовою вибору методів та засобів (тести, анкети, прилади) дослідження
5	Об'єкт і предмет дослідження	- об'єкт і предмет співвідносяться як загальне і часткове: об'єкт виступає сферою пошуку, а предмет – те конкретне, що вивчається; - у предмет включають лише ті елементи об'єкта, які підлягають безпосередньому вивченню; - предмет не має дослівно повторювати тему: основи, засади тощо автор не вивчає, а розробляє; - об'єкт і предмет мають бути у прямому системному зв'язку, бути однієї якості та природи. об'єкт, або предмет дослідження (чи обоє) є новим (и)
6	Гіпотеза дослідження	- гіпотеза (припущення) висунуто до проведення основної частини дослідження (вона є «компасом наукового пошуку, найважливішим елементом дослідження»); - твердження, що міститься у гіпотезі, носить проблемний характер; - структура гіпотези включає: 1) твердження; 2) припущення; 3) наукове обґрунтування; - гіпотеза сформульована як можлива (передбачувана) відповідь на питання, яке ставить перед собою автор, вона може бути експериментально перевіреною
7	Методи дослідження	- відповідність методів предмету, меті і завданням дослідження; - у переліку виділено емпіричні, теоретичні методи дослідження, математичної обробки результатів тощо; - визначено і конкретно вказано, що саме досліджувалося тим чи іншим методом; - використано можливості сучасних методів отримання та обробки даних дослідження (комп'ютерні програми, інтернет-ресурси тощо);
8	Наукова новизна одержаних результатів	- наукові результати виписано за рівнем новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток);

		- вказано, в чому суть удосконалення чи подальшого розвитку досліджуваного об'єкта, процесу чи явища, чим одержаний результат відрізняється від відомих; - доведено достовірність наукових результатів, їх практичну значущість; - визначено, який внесок зробив автор в конкретну галузь наукового знання (теоретична значущість результатів дослідження)
9	Практичне значення результатів дослідження	- теоретичні і методичні положення доведені до рівня конкретних нормативів, правил, рекомендацій; - за результатами дослідження опубліковано навчальні посібники, методичні рекомендації тощо; - вказано, в яких установах, організаціях, як, для яких практичних цілей можуть використовуватися результати дослідження; - наведено відомості щодо впровадження результатів дослідження (організації, реквізити актів, довідок)
10	Особистий внесок здобувача	- у тексті дисертації здобувач посилається на авторів і джерела, з яких запозичено матеріал чи результати; - зазначено конкретний особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях; - у вступі докторської дисертації автор вказує, що не використовував результати, захищені у кандидатській дисертації
11	Висновки до розділів	- у висновках викладено суть наукового результату (результатів) – коротко, зрозуміло, конкретно (зазвичай 1,5-2 сторінки тексту); - сформульовано новизну, вказано на достовірність та практичну значущість наукового результату; - вказано, у яких працях опубліковано результат, виділено пріоритетні публікації
12	Загальні висновки	- розпочинаються з формулювання наукової проблеми чи актуального наукового завдання; - відображають логіку дослідження: структура будується як послідовність розв'язання завдань дослідження; - викладено найбільш важливі наукові та практичні результати, рекомендації щодо їх використання; - вказано, що мету досягнуто, гіпотезу підтверджено, розв'язано основну суперечність, намічено перспективи подальших наукових розвідок
13	Список використаних джерел	- бібліографічний опис джерел складено відповідно до чинних стандартів із бібліотечної та видавничої справи

		- бібліографічні посилання є на всі джерела, зокрема, і на праці автора - у списку є найновіші праці авторів (монографії, дисертації, реферати, наукові статті, матеріали конференцій тощо), що відображають усі точки зору на розв'язання проблеми - до списку джерел включено праці зарубіжних авторів, основні праці наукового керівника (консультанта), опонентів
14	Додатки	- додатки підтверджують достовірність результатів дисертації; - додатки позначено великими літерами української абетки, за винятком літер г, є, і, ї, й, о, ч, ь; - у додатки включено копії протоколів, довідок, актів; впровадження результатів дослідження; - послідовність посилань в тексті дисертації відповідає структурі додатків; - додатки включають проміжні математичні розрахунки, таблиці допоміжних даних, інструкції, методики, опис; алгоритмів і комп'ютерних програм, первинні результати експериментів, тести, анкети тощо
15	Публікації	- дотримання вимог дак України щодо кількості публікацій у наукових фахових виданнях та зарубіжних виданнях; - наявність в одному випуску (номері) друкованого видання не більше однієї статті здобувача; - усі наукові результати, що виносяться на захист, опубліковано; - пріоритет наукового положення підтверджується роком видання статті(датою подання статті, датою проведення конференції)

Перший етап запропонованої технології – теоретичний. Його мета – забезпечити умови ґрунтовного оволодіння аспірантами знаннями теми, сформулювати вміння пояснювати, інтерпретувати, характеризувати поняття. Характерним завданням цього етапу є таке: «Назвіть дослідницькі методи, що використовують у науково-педагогічному дослідженні. Поясніть їх зв'язок з метою дослідження». Такі завдання, диференційовані за складністю, розроблено для кожного питання теми. Вони розв'язуються виключно у процесі самостійної роботи аспіранта. Для самооцінювання використовуються одновибіркові тестові завдання.

Для отримання оцінки за результати опанування матеріалом 1 етапу необхідно скласти тест, що містить завдання на доповнення, на перелік, а також завдання багатовибіркові та на відновлення

послідовності. За результатами тестування робиться висновок про подальші кроки аспіранта: він або переходить на другий, практичний етап опанування матеріалом, або повертається ліквідовувати прогалини у знаннях попереднього етапу.

Другий етап передбачає формування здатностей аспірантів застосовувати теоретичні знання на практиці, використовувати матеріал у знайомих і нових ситуаціях (*«Перетворіть результати ранжування 10 експертами 7 факторів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у ранги, якщо перший експерт не міг розрізнити за вагомістю 2 фактори, другий – 3, а десятий – 4. (Вихідні дані додаються.) З якою ймовірністю можна стверджувати, що величина обрахованого Вами коефіцієнта конкордації не є випадковою?»*). У кінці цього етапу потреби проводити додаткові контрольні заходи недоцільно: індивідуальні практичні завдання фактично є інструментами діагностики навчальних досягнень.

Третій етап має на меті набуття аспірантами досвіду оцінювання результатів наукового пошуку, а також виконання певних процедур педагогічного дослідження. Зазвичай для цього використовуються тексти захищених дисертаційних робіт, а інструментами оцінювання є комплекс індикаторів, поданий у табл. 1. Презентації «відгуків», «міні-проектів», дискусії, взаємооцінювання є обов'язковими процедурними елементами завершення етапу.

Узагальнюючи зазначимо, що за результатами впровадження пропонованої педагогічної технології (2023-2024 н.рр.) в Інституті професійної освіти НАПН України зроблено висновок про її ефективність, про суттєві зрушення у рівнях розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії.

Висновок. Отже, запропонована технологія цілеспрямованого розвитку дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі вивчення дисципліни «Методологія і методика наукових педагогічних досліджень» дає відповідь на запитання: як теоретично і практично підготувати майбутніх докторів філософії до розроблення і застосування програми й інструментарію виконання науково-педагогічного дослідження, сформулювати вміння застосовувати теоретичні та емпіричні методи наукового пошуку, розвинути здатності аспіранта здійснювати кількісну і якісну обробку отриманих даних, навички оформлення його результатів. Пропонований проект поетапного опанування компетентностями в галузі методології і

методики виконання педагогічного дослідження дозволяє на науковій основі, гарантовано досягати освітніх цілей з урахуванням індивідуальних особливостей й інтелектуальних можливостей кожного здобувача ступеня доктора філософії. Перспективи подальших наукових розвідок будуть присвячені обґрунтуванню та розробленню педагогічної системи підготовки докторів філософії в аспірантурі.

ЛІТЕРАТУРА

- Тітова, О. А., Лузан, П. Г., Пашченко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу: монографія* (О. А. Тітова, ред.). ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>. (Titova, O. A., Luzan, P. G., Pashchenko, T. M., Mosya, I. A., Ostapenko, A. V., & Yamkovy, O. Yu. (2023). *System of development of professional competence of pedagogical workers of specialized colleges in conditions of pandemic, war and post-war time: monograph* (O. A. Titova, ed.). IPE NAPS of Ukraine. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>)
- Верховна Рада України. (2015, листопад). *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України* (№ 848-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>. (Verkhovna Rada of Ukraine. (2015, November). *On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine* (№ 848-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.)
- Бойчук, Ю., Боярська-Хоменко, А., & Рибалко, Л. (2023). Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах упровадження технологій дистанційного навчання. *Новий Колегіум*, 3(111), 74–81 (Boychuk, Yu., Boyarska-Khomenko, A., & Rybalko, L. (2023). Formation of scientific and research competence of future doctors of philosophy in conditions of introduction of distance learning technologies. *New Collegium*, 3(111), 74–81).
- Верховна Рада України. (2017, вересень 5). *Про освіту: Закон України* (№ 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, September 5). *On Education: Law of Ukraine* (№ 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>).
- Верховна Рада України. (2014, 1 липня). *Про вищу освіту: Закон України* (№ 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, July 1). *On Higher Education: Law of Ukraine* (№ 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>).
- Чернякова, Ж. (2021). Формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі докторської підготовки. У А. А. Сбруєвої (Ред.), *Теорії та технології інноваційної професійної підготовки майбутніх учителів в контексті концепції «Нова Українська школа»* (с. 463–491). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка (Chernyakova, Zh. (2021). Formation of research competence of future doctors of philosophy in the process of doctoral training. In A. A. Sbrueva (Ed.), *Theories and technologies of*

- innovative professional training of future teachers in the context of the concept of "New Ukrainian School"* (pp. 463–491). Sumy: Publishing house of Sumy State University named after A. S. Makarenko).
- Edwards, N. M., Osipova, S. I. (2011). *Research competence formation for the international scientific project (monograph)*. International Journal of Experimental Education, 9, 30-31 (Edwards, N. M., Osipova, S. I. (2011). Research competence formation for the international scientific project (monograph). *International Journal of Experimental Education*, 9, 30-31).
- Сисоева, С. О. (2016). *Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬ-ВЕЙС» (Sysoeva, S. O. (2016). *Development of research competence of higher school teachers: a manual*. Kyiv: Kyiv. B. Grinchenko University, LLC "EDEL-WEIS Publishing House").
- Лузан, П. Г., Лапа, О. В., Пашченко, Т. М., Мося, І. А., Ваніна, Н. М., Ямковий, О. Ю., & Каленський, А. А. (2022). *Оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти аграрної, будівельної та машинобудівної галузей: практичний посібник* (за ред. П. Г. Лузана). ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/733687> (Luzan, P. G., Lapa, O. V., Pashchenko, T. M., Mosya, I. A., Vanina, N. M., Yamkovy, O. Yu., & Kalensky, A. A. (2022). *Assessment of the quality of training of specialists in institutions of vocational pre-higher education in agricultural, construction and machine-building industries: a practical manual* (ed. P. G. Luzan). IPE NAPS of Ukraine. <http://lib.iitta.gov.ua/733687>).
- Anderson, L. W., & Krathwohl, D. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Longman.
- Кошук, О. Б. (2018). *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії: теорія і методика* (монографія). Компрінт (Koshuk, O. B. (2018). *Formation of professional competence of future specialists in agricultural engineering: theory and methodology (monograph)*. Compprint).
- Зязюн, І. (2011). Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*, 1, 19–30 (Zyazyun, I. (2011). Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach. *Comparative professional pedagogy*, 1, 19–30).
- Олійник, В. І. (2022). Методологічні підходи формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2(24), 60-71. <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/7.pdf>. (Oliynyk, V. I. (2022). Methodological approaches to the formation of research competence of future doctors of philosophy in postgraduate studies. Bulletin of the Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". *Pedagogical Sciences*, 2(24), 60-71. <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/7.pdf>.)

- Лузан, П. Г. (2016). Про дефініцію поняття «педагогічна технологія». У Т. Д. Щербан (Ред.), *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-21 жовтня 2016 р., Мукачєво* (с. 266). Мукачєво: Видво МДУ (Luzan, P. G. (2016). On the definition of the concept of "pedagogical technology". In T. D. Shcherban (Ed.), *Higher school and the labor market: integration, modernization, internationalization: collection of abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical conference, October 19-21, 2016, Mukachevo* (p. 266). Mukachevo: Publishing house of Moscow State University).
- Прокопенко, І. Ф., & Євдокимов, В. І. (1995). *Педагогічна технологія*. Харків: Основа (Prokopenko, I. F., & Evdokimov, V. I. (1995). *Pedagogical technology*. Kharkiv: Osnova).
- Гончаренко, С. У. (2010). *Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям*. Київ-Вінниця: ТОВ «Планер» (Goncharenko, S. U. (2010). *Pedagogical research: Methodological advice to young scientists*. Kyiv-Vinnytsia: LLC "Planer").

SUMMARY

Luzan Petro, Titova Olena. Development of PhD students' research competence: a technological approach.

The article considers the problem of developing PhD students' research competence while studying the discipline "Methodology and techniques of scientific pedagogical research". Attention was focused on the issue connected with the theoretical and practical preparation of PhD students to the development and implementation of the program and tools for conducting scientific and pedagogical research. A complex of theoretical and empirical methods was used, including the analysis of scientific sources, pedagogical observation, and questionnaires. The proposed pedagogical technology provided systematic mastery of the methodology of scientific research, allows future doctors of philosophy to gradually form the ability to apply theoretical and empirical methods of scientific research, analyze and interpret the results obtained, as well as acquire skills in quantitative and qualitative processing of the obtained data, and formalize the results of scientific research. That contributes to improving the quality of scientific works of postgraduate students. The developed pedagogical technology included three stages. Each stage consisted of three steps. The first stage of the proposed technology was theoretical. Its goal was to provide conditions for a thorough mastery of knowledge of the topic by postgraduate students, to form the ability to explain, interpret, characterize concepts. The second stage involved the formation of the abilities of postgraduate students to apply theoretical knowledge in practice, to use the material in familiar and new situations. The third stage aimed to provide postgraduate students with experience in evaluating the results of scientific research, as well as performing certain procedures of pedagogical research. The practical significance of the research lies in the possibility of applying the developed technology of gradual mastering of competencies in the field of methodology and methods of conducting pedagogical research to increase the level of training of scientists, guaranteed achievement of educational goals, taking into account the individual characteristics of each candidate for the Doctor of Philosophy

degree. The further research could be related to the development of a pedagogical system for the formation of research competence of postgraduate students.

Key words: research competence, pedagogical research, methodology, scientific result, competency-based approach, pedagogical technology.

УДК 378:796.03

Наталія Терентьєва

Національний університет біоресурсів і природокористування

ORCID ID 0000-0002-3238-1608

DOI 10.24139/2312-5993/2025.01/141-149

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УНІКАЛЬНОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ (ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ)

Стаття репрезентує авторське бачення забезпечення унікальності освітньо-професійних програм на прикладі спеціальності Фізична культура і спорт. Окреслено деякі специфічні моменти забезпечення особливості / унікальності освітньої (освітньо-професійної / освітньо-наукової) програми однієї й тієї ж спеціальності (на прикладі спеціальності Фізична культура і спорт). Метою визначено репрезентацію логіки визначення унікальності освітньої (освітньо-професійної / освітньо-наукової) програми (на прикладі спеціальності Фізична культура і спорт) в контексті сучасних вимог до їх розроблення.

Виокремлено низку ключових векторів для визначення унікальності програми: регіональні особливості; кількісні та якісні параметри; наявна матеріально-технічна база та ресурсне забезпечення; співпраця з соціальними інституціями на вітчизняному та міжнародному рівнях; змістовий контент стратегії розвитку закладу вищої освіти; змінні фактори. До кожного напрямку автором означено загальний контент та специфіку спеціальності Фізична культура і спорт та надано шляхи окреслення унікальності програми, реалізованої кафедрою фізичної культури та спорту НУБіП України, зокрема у контексті реалізації вітчизняної та міжнародної діяльності. Зауважено, що ОП/ОПП Фізична культура і спорт входить до галузі знань Освіта/Педагогіка (з 30 серпня 2024 року – Освіта), безпосередньо пов'язана з природничими та біологічними науками і забезпечую найбільш ефективну співпрацю з громадами (міськими, селищними, сільськими) через залучення усіх категорій населення до рухової активності, що забезпечує якість життя людини.

Ключові слова: фізична культура і спорт, освітня (освітньо-професійна) програма, особливості (унікальність) програми, якість життя

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Підготовка здобувачів вищої спеціальності фізична культура і спорт наразі в Україні реалізується як у спеціальних закладах вищої освіти (колишні ІнФізи – інститути фізкультури), класичних університетах та ЗВО галузевого / технічного або іншого основного спрямування. Відповідно, спостерігаємо постійне зростання кількості освітніх (освітньо-професійних програм) однієї спеціальності, які покликані забезпечити реалізацію державного стандарту вищої освіти як першого